

תוכן עניינים

7	הקדמה: לדעת ולהבין אזרחות.....
מדינת ישראל: מדינה יהודית ודמוקרטית	
9	פרק 1: הרקע להקמת מדינת ישראל.....
16	פרק 2: הכרזת העצמאות של מדינת ישראל.....
23	פרק 3: מדינה, לאום ומדינות לאום.....
שער ראשון: המשטר הדמוקרטי	
35	פרק 4: מהי דמוקרטיה?.....
35	א. הרעיון הדמוקרטי.....
36	ב. חירות ושוויון – אבני היסוד של הדמוקרטיה.....
39	ג. מהי דמוקרטיה? הדמוקרטיה כערך.....
41	ד. מהן זכויות אזרח וזכויות פוליטיות?.....
42	ה. חובות האדם והאזרח.....
	ו. גישות חברתיות – כלכליות לדמוקרטיה: הגישה הליברלית והגישה הסוציאל-דמוקרטית.....
42	ז. זכויות חברתיות.....
47	ח. מדינת רווחה.....
49	ט. זכויות אדם במסורת היהודית.....
51	פרק 5: זכויות אדם בדמוקרטיה.....
55	א. הזכות לשוויון.....
57	ב. הזכות לחיים, לביטחון ולשלמות הגוף.....
65	ג. הזכות לחירות.....
68	ד. הזכות לקניין.....
81	ה. הזכות לכבוד, הזכות לפרטיות והזכות לשם טוב.....
84	ו. הזכות להליך הוגן.....
90	ז. זכויות הילד – נגזרת של זכויות אדם.....
93	ח. התנגשות בין זכויות – על אינטרס ציבורי ו"טובת הכלל".....
95	ט. דרכים להגנה על זכויות אדם ואזרח בישראל.....
96	פרק 6: תרבות פוליטית דמוקרטית מהי?.....
97	א. מהי תרבות פוליטית?.....
97	ב. מהי תרבות פוליטית דמוקרטית?.....
99	ג. עקרון הפלורליזם.....
100	ד. עקרון הסובלנות.....
103	ה. עקרון ההסכמיות.....
105	ו. התרבות הפוליטית בחברה דמוקרטית מול התרבות הפוליטית בחברה לא דמוקרטית.....
107	ז. התרבות הפוליטית ומצבי חירום.....
108	ח. דרכים לפתרון קונפליקטים בדרכי שלום.....
110	פרק 7: עקרון שלטון העם.....
111	פרק 8: עקרון הכרעת הרוב וזכויות של מיעוטים.....
123	פרק 9: עקרון שלטון החוק.....
131	פרק 10: עקרון הגבלת השלטון.....
147	א. למה צריך להגביל את השלטון?.....
147	ב. כיצד מגבילים את כוחו של השלטון ואת עוצמתו במדינה דמוקרטית?.....
149	

149	ג. הפרדת רשויות
153	ד. בחירות דמוקרטיות
157	ה. חוקה
160	ו. מנגנוני פיקוח וביקורת פורמאליים
166	ז. מנגנונים לא פורמאליים להגבלת השלטון
169	פרק 11: החברה והמשטר הדמוקרטי בעידן של גלובליזציה
183	פרק 12: דמוקרטיה מתגוננת: זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה
183	א. דמוקרטיה מתגוננת
189	ב. התמודדות הדמוקרטיה עם אתגרי בטחון ומצבי חירום
191	פרק 13: למה דמוקרטיה? ..

שער שני: מאפייני מדינת ישראל כמדינה יהודית

201	פרק 14: מדינת ישראל – מדינה יהודית
201	א. תפיסות שונות של היהדות
205	ב. סוגיית הזהות של אזרחי ישראל היהודים
207	ג. מדינה ישראל: גישות והשקפות עולם שונות
221	ד. מדינת ישראל והעולם היהודי
230	ה. מאפייני מדינת ישראל כמדינה יהודית
241	ו. השסע החילוני-דתי בישראל
244	פרק 15: המיעוטים וזכויות המיעוטים בישראל
245	א. זכויות מיעוטים בישראל
251	ב. הזהות הערבית
253	ג. הזהות הדרוזית
254	ד. גישת מדינת כלל-אזרחיה
255	ה. השסע הלאומי

שער שלישי: מאפייני המשטר בישראל

261	פרק 16: יסודות חוקתיים של מדינת ישראל
273	פרק 17: אזרחות במדינת ישראל
285	פרק 18: תרבות פוליטית בישראל
300	פרק 19: מפלגות וקבוצות אינטרס בישראל
300	א. מפלגות בישראל
309	ב. קבוצות אינטרס בישראל
313	פרק 20: תקשורת ופוליטיקה בישראל

שער רביעי: רשויות השלטון

333	פרק 21: הרשות המחוקקת – הכנסת
343	פרק 22: הרשות המבצעת – הממשלה
362	פרק 23: הרשות השופטת
384	פרק 24: נשיא המדינה
391	פרק 25: השלטון המקומי
409	פרק 26: דרכים להשגת שלום בין ישראל לבין שכנותיה
416	סיכום
417	אינדקס מושגים
419	רשימת מקורות

"מוקדש למשפחתי האהובה, על הסבלנות, התמיכה וההבנה"
בינה גלדי

"מוקדש להורי ציפי ועודד, על שלימדתם אותי אזרחות טובה מהי"
אסף מצקין

מקרא לסימני הספר

משימות ותרגולים

משימת אינטרנט

שאלות חשיבה

קטעי מקור

העשרה והרחבה

שאלה לפתיחת פרק

אירועים לתרגול

הגדרת מושג

הערה: קטעים שלא מצוין בהם שם הכותב, נכתבו על ידי כותבי הספר.

אזרחות במדינת ישראל

"אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל". קטע זה מסמל יותר מכול את הפיכתו של הקיבוץ היהודי למדינה הלכה למעשה. בכך עניינו בספר זה המשקף את מטרות הלימוד של מקצוע האזרחות. "אזרחות" היא מושג המהווה בין הפרט, האדם היחיד, ובין המדינה. "אזרח" – הוא מי שנמנה עם בני המדינה, המדינה שייכת לו והוא אחד מ"בעלי המניות" שלה. במדינה דמוקרטית אף יותר מכך. חוקות דמוקרטיות לא רק שמגדירות את חירויות הפרט ואת זכויותיו, אלא מכוננות את רשויות השלטון ומעגנות את כפיפותן לאזרחי המדינה.

מכאן ניתן גם להבין מדוע במרבית המדינות הדמוקרטיות לומדים תלמידי התיכון את לימודי האזרחות, שהרי "אזרחות" היא חלק בלתי נפרד מדמוקרטיה, היא נובעת ממנה ואף מקיימת אותה ומבטאת אותה.

לימודי האזרחות עוסקים באזרחים, במדינה ובמוסדותיה וביחסי הגומלין ביניהם. הספר שלפניכם עוסק במדינת ישראל ובמאפייניה כמדינה יהודית ודמוקרטית. בעקבות הקריאה בספר תבינו טוב יותר את הנושאים החוקתיים, הפוליטיים והחברתיים המצויים בדיון ציבורי בישראל.

הספר שלפניכם מבוסס על תכנית הלימודים העדכנית של מקצוע האזרחות והוא מקיף את כל נושאי החובה שבתכנית. הספר עשיר בדוגמאות, בהסברים, בהגדרות ובסיכומים תמציתיים של הנושאים השונים. בספר משימות לימודיות רבות ומגוונות, כמו משימות חשיבה, דיונים כיתתיים, משימות אינטרנט וכן שאלות תרגול, שאלות חזרה ושאלות סיכום והכנה לדיון כיתתי. שפע השאלות והתרגול מאפשר להשתמש בספר הן לעבודת המורה בכיתה והן ללמידה עצמית בבית.

הספר מחולק לשערים העוסקים בנושאים שונים שהם חלק בלתי נפרד מהשיח הציבורי במדינת ישראל. מהותו של אזרח במדינה דמוקרטית והמציאות המורכבת שבה אנו חיים מחייבות ידע והבנת העולם הסובב אותנו. לכן כדי להיות אזרחים משפיעים, יש להכיר את המעגלים השונים הנוגעים לחיי אזרחי המדינה. הידע שתרכשו יעזור לכם לגבש לעצמכם דעות בנושאים עכשוויים המעסיקים את הציבור בישראל.

המחזאי הידוע ויליאם שקספיר אמר כי "הבורות היא קללת האלוהים; הדעת היא הכנפיים בהן אנו ממריאים לשמיים"¹.

לוואי וספר זה יוסיף לכם דעת ונצא יחד לדרך אזרחית...

ד"ר בינה גלדי, ד"ר אסף מצקין וניסן נוה.

1 מתוך מחזהו של ויליאם שקספיר "המלך הנרי השישי" חלק שני.

1

מבוא

הרקע להקמת מדינת ישראל

משימה לתלמידים

קראו את הקטע הבא. מדוע לדעת הכותב יש להקים מדינה לעם היהודי? הסבירו מתוך הקטע.

"הרעיון שעליו אדבר בספרי זה הוא ישן נושן: לכוון ארץ מושב לבני ישראל. מכל מלא רחב התבל נשמעות תלונות על היהודים, ולקולן יתעורר הרעיון הנרדם הזה לתחייה. לא מחזה שוא ומקסם כזב אחזה, לדבר הזה ישימו נא לב קוראי ספרי זה, לפני קראם אותו מהחל ועד כלה, לא מלבי אני בודה את הדברים על כל הקורות אותנו משנות דור ודור, אף לא את דברי האמצעים להטיב אחריתנו; החומר הדרוש לתכלית הבנין, שאני מתר, לנגדנו הוא ובידינו נתפשנו; לא נעלם הוא מעיני איש; וכל מי שרוצה לקרוא את הדרך החדשה הלזו בפתרון שאלת היהודים בשמה הראוי לה, לא יוכל לכנותה בשם 'דמיון כזב', אך יתן לה תואר 'השערה בלבד'."

בנימין זאב הרצל, מתוך: "מדינת היהודים",
http://benyehuda.org/herzl/herzl_003.html

סיפור הקמתה של מדינת ישראל החל בהתעוררות לאומית של העם היהודי ובשאיפה להקים מדינה עצמאית. בשורות הבאות יתוארו בקצרה מאורעות מרכזיים ברצף ההיסטורי שבין צמיחת הרעיון ליישומו הלכה למעשה, כפי שבא לידי בהקמת המדינה.

להלן שלבים אחדים בתהליך שהוביל להקמת מדינת ישראל:

- תקופת השלטון העות'מאני והיישוב הישן – במאה השנים שקדמו לראשית העלייה הראשונה (ב-1882) התפתחה בארץ ישראל קהילה יהודית, שדפוסי חייה, עולמה הרוחני ודמותה החברתית היו חידוש בולט בנופה האנושי של הארץ. קהילה זו מכונה "היישוב הישן". אנשי היישוב הישן התרכזו **בארבע ערי הקודש** – ירושלים, חברון, טבריה וצפת ועיקר פרנסתם היה מכספי החלוקה כסף שנאסף על ידי שליחים בגולה וחולק לתושבי הארץ לצורך קיומם. בשלהי המאה ה-18 מנה היישוב היהודי בארץ כ-6,000 נפש. כעבור כמאה שנה, בראשית שנות השמונים של המאה ה-19, מנה היישוב היהודי כ-26,000 נפש.

מבשרי הציונות

אי אפשר לדבר על הרעיונות הציוניים מבלי להתייחס למבשרי הציונות ולהוגיה, אשר רעיונותיהם קדמו בזמן למשנתו של בנימין זאב הרצל.

הרב יהודה אלקלעי (1798-1878) – חי ופעל רוב ימיו בעיר זמון שבסרביה. לאחר שהגיע למסקנה כי ראשית הגאולה תושג על ידי מעשים, העלה את רעיונותיו על הכתב בספרים, בחוברות ובמאמרים, פרסם אותם בעיתונות העברית וערך מסעות שכונו בקהילות היהודים באירופה. אלקלעי הטיף לאחדות לאומית שתבסס על העברית כלשון משותפת, ופעל ככל יכולתו להפצת רעיונותיו.

הרב צבי קלישר (1795-1874) – נולד בליטא והיה רב נודע ומהוגי רעיון הציונות הדתית הלאומית והדוחפים למימוש רעיון יישוב ארץ ישראל. יצא למסע תעמולה במטרה לכבוש את מנהיגי הציבור היהודי לרעיונותיו. פעל רבות לעידוד רעיון ההתיישבות החקלאית על יסודות כלכליים בריאים והציע לייסד בית ספר חקלאי. התנגד לשיטת החלוקה שעסקה בסיוע ליהודים נזקקים באמצעות איסוף תרומות, ועל רקע זה התעמת עם רבני ארץ ישראל שתמכו בשיטה.

משה הס (1812-1875) – גדל אצל סבו הדתי בעיר בון בגרמניה, שם קיבל חינוך דתי. בבגרותו התרחק מן הדת ורוב שנות חייו היה חילוני גמור. לימים היה לאחד ממנהיגי הבלטים ביותר של התנועה הסוציאליסטית הגרמנית. הוא האמין בתורות הוּמְנִיִּסְטִיות, אשר דגלו במאבק למען המנוצלים ולמען המדוכאים בני כל העמים והדתות. רק כשהיה בן 50, בהשראת המאבקים של עמי אירופה לשחרור, ובעיקר לאחר שאיטליה זכתה לעצמאות (בשנת 1860), חלה תפנית גדולה בעמדותיו: הוא שב ליהדותו והחל להאמין שיש להיאבק על תחייתה של האומה היהודית. השיבה אל היהדות וההכרה בלאומיות היהודית היו מקוריות, מהפכניות, נועזות ויצאות דופן בתקופתו.

● סוף המאה ה-19, צמיחת התנועה הציונית – התנועה הציונית התפתחה בתום המאה ה-19 ולא באופן מקרי. מדובר בתהליך שהוא תוצאה של כמה גורמים במקביל. שני תהליכים מרכזיים הובילו לשינוי בתפיסה כי יהדות אינה רק דת אלא גם לאום. **התהליך הראשון**, האנטישמיות הגוברת; בעקבות אירועים כמו "סופות בנגב" 1881-1882 (שורה של פוגרומים ביהודי רוסיה) ו"פרשת דרייפוס" (ראו הרחבה בצד) התעוררה ההבנה כי ניסיונות השתלבותם של היהודים בארצות שונות אינם מצליחים. מכאן נוסח רעיון האוטואמנציפציה שאותו הגה ד"ר יהודה לייב פינסקר, לימים מראשי חובבי ציון בראשית 1882. החוברת "אוטואמנציפציה" נכתבה בעקבות פרעות "הסופות בנגב" ויצאה לאור במטרה לעורר את יהודי מערב אירופה להתפכח מרעיון השוויון באמצעות התבוללות ולסייע בהקמת תנועה לאומית יהודית. עם זאת, החוברת עוררה בעיקר את יהודי מזרח אירופה הסובלים. פינסקר קרא ליהודים שבמקום אמנציפציה ליהודים שהייתה בסוף המאה ה-19 באירופה האנטישמית, להקים בית לאומי בציון.

פרשת דרייפוס ומוות ליהודים: פרשה המסתלת את מאפייני האנטישמיות המודרנית והיותה גורם מזרז לרעיונות הציונות של בנימין זאב הרצל. בשנת 1894 הואשם קצין יהודי צעיר בשם אלפרד דרייפוס בבגידה בצרפת בכך שריגל לטובת גרמניה. זינפים רבים בפרשה זו הובילו להרשעתו של הקצין היהודי הראשון, שהיה חבר במטה הכללי של הצבא הצרפתי. שורת מאבקים לגילוי האמת הייתה חלק מהתגובה לפרשה שהיה ברור כי היא נגועה באנטישמיות. אחד המתגייסים למען דרייפוס היה הסופר הצרפתי אמיל זולא. משפט מחודש גילה את האשם האמיתי, אבל רק בשנת 1906 שוחרר דרייפוס מן הכלא. בנימין זאב הרצל היה עיתונאי צעיר אשר סיקר את הפרשה ונכח בשנאת ההמונים בצרפת ליהודים. לפרשה הייתה השפעה על רעיונותיו הציוניים ועל כתיבתו.

התהליך השני הוא גל הלאומיות ברחבי בעולם. הלאומיות המודרנית התפתחה במהלך המאות ה-18 וה-19. הלאומיות כאידיאולוגיה מודרנית מתבססת על ההנחה כי לעמים קיימת הזכות להגדרה עצמית ולשלטון עצמי ועצמאי. במישור הפוליטי, הלאומיות התבטאה בשאיפה להקים מדינת לאום ריבונית, שתאחד במסגרתה את כל בני הלאום. במאה ה-19 צמחו רבות מהתנועות הלאומיות באירופה, כאשר דגש עיקרי הושם על מאבק לשחרור לאומי. זו הייתה תוצאה של "אביב העמים" (מהפכות 1848) – שרשרת של מהפכות לאומיות-עממיות ומחאות דמוקרטיות, שתבעו תיקונים חברתיים כנגד המונרכיות האירופיות. מהפכות אביב העמים החלו בסיציליה ומשם התפשטו לצרפת, לגרמניה, לאיטליה ולשטחי האימפריה האוסטרו-הונגרית. המהפכות הללו השפיעו גם על יהודים ברחבי העולם, ששאפו להשתחרר מעול כובש זר ולהשיג עצמאות.

- **העלייה הראשונה (1882-1903)** – ההתקפות והפוגרומים כנגד היהודים, בעיקר בארצות מזרח אירופה, הצריכו יהודים לא מעטים לחשוב על פתרון. יותר מ-20,000 יהודים עלו לישראל בתקופה זו, רובם מרוסיה ומרומניה וגם מתימן. זוהי העלייה הראשונה שנבעה ברובה ממניעים לאומיים ולא דתיים.
- **הקונגרס הציוני הראשון (1897)** – בסיום הקונגרס הציוני הראשון רשם הרצל ביומנו את המשפט "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים". הקונגרס נערך בשווייץ בעיר באזל וחשיבותו המרכזית היא בהכרה היהודית הפנימית כי יהדות אינה רק דת אלא גם לאום.
- **העלייה השנייה (1904-1914)** – רוב העולים בעלייה זו עלו מרוסיה, רובם צעירים, חילוניים ובודדים. הם שילבו את רעיונות הלאומיות היהודית בארץ ישראל יחד עם הרצון לתיקון עולם על ידי בניית חברה חדשה, שוויונית וצודקת. הם עבדו במושבות, האמינו ברעיונות של עבודה עברית, שמירה עברית, שימוש בשפה העברית ובניית תרבות עברית. הם הקימו את ארגון "השומר", מפלגות פועלים ואת קבוצת דגניה (הקיבוץ הראשון) כדרך למימוש האידיאולוגיה.
- **הסכם סייקס-פיקו (1916)** – הסכם חשאי בין הדיפלומט הבריטי סר מארק סייקס לבין הנציג המיוחד של ממשלת צרפת למזרח התיכון, ז'ורז' פיקו. ההסכם נחתם בין צרפת ובריטניה בהסכמת רוסיה. ההסכם דן בחלוקת תחומי ההשפעה בין המעצמות צרפת, בריטניה ורוסיה הצארית, אחרי התפרקותה הצפויה של האימפריה העות'מאנית עם סיום מלחמת העולם הראשונה.
- **הצהרת בלפור (1917)** – עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, ניסו מנהיגי התנועה הציונית לגייס את בריטניה למען קידום רעיון הקמת המדינה היהודית בארץ ישראל. לבריטניה הייתה כוונה לכבוש את שטחי ארץ ישראל מידי האימפריה העות'מאנית במהלך המלחמה, וכך להבטיח את שליטתה בצפון תעלת סואץ. באמצעות הצהרה ניסתה בריטניה לעודד את יהודי העולם לתמוך במלחמה. הצהרת בלפור עוררה את התנועה הלאומית הערבית למאבק על השליטה בארץ ישראל. ההצהרה היא ציון דרך בתולדות התנועה הציונית, שכן בפעם הראשונה מאז ייסודה עלה בידה להשיג את תמיכת אחת המעצמות הגדולות. בהצהרה זו נקבעה באופן חד משמעי הכרה בזכותו של העם היהודי להקמת בית לאומי בארץ ישראל.

- הצעת ההסתדרות הציונית (1919) – לאחר מלחמת העולם הראשונה בשנת 1919, התכנסה ועידת שלום בוורסאי. ההסתדרות הציונית שיגרה משלחת לוועידה, אשר תבעה הקמת בית לאומי ליהודים בחסות בריטית, כמובטח בהצהרת בלפור.
 - ועידת סן-רמו (1920) – ועידה בין-לאומית שנערכה בסן רמו שבאיטליה בהשתתפות מדינות ההסכמה במלחמת העולם הראשונה, ודנה בחלוקת האימפריה העות'מאנית לשעבר בין המעצמות האירופיות המנצחות. בוועידה השתתפו ראשי ממשלות בריטניה, צרפת, איטליה ויוון, ונציגי יפן ובלגיה. הוועידה אישרה מחדש ובהרחבה את תנאי הסכם סייקס-פיקו בין צרפת לבריטניה לחלוקת האזור, שנחתם במאי 1916. באפריל 1920 החליטה הוועידה למסור לבריטניה את השלטון על ארץ ישראל במנדט.
 - תקופת המנדט הבריטי והתפתחות היישוב היהודי (1923-1948) – ההחלטה למסור את המנדט על שטחי ארץ ישראל אושרה על ידי חבר הלאומים שהתכנס ביולי 1922, והיא כללה גם סעיף העוסק באחריות ממשלת בריטניה ליישום הצהרת בלפור.
 - הצעות לפתרון הסכסוך היהודי-פלסטיני – בתקופת שלטון המנדט הבריטי, התנגדו הערבים לעלייה ולהתיישבות של יהודים לשטחי ארץ ישראל. לאורך תקופת המנדט הבריטי היו כמה ניסיונות ליישב את הסכסוך, כמו גם ועדות שקמו בעקבות אירועים בין היישוב היהודי לערבי.
1. ועדת הייקראפט (1921) – ועדת חקירה שהוקמה ביוזמת הבריטים בעקבות מאורעות תרפ"א (מעשי אלימות של ערבים נגד היהודים בארץ ישראל. המאורעות לוו בביזה, בשוד, בהרג ובפגיעה ביהודי ארץ ישראל), במטרה לחקור את הסיבות שהובילו למאורעות. בראש הוועדה עמד השופט סר תומאס הייקראפט.
 2. ועדת שו (1929) – ועדת חקירה ברשות השופט סר וולטר שו שמונתה על ידי משרד המושבות הבריטי על מנת לחקור את מאורעות תרפ"ט. במרץ 1930 פורסמו מסקנות הוועדה, ולפיהן הערבים אמנם יזמו את המאורעות, אולם זאת מפני שחששו מהשתלטות יהודית על שטחי ארץ ישראל ובשל המתוחות הקיימת.
 3. ועדת סימפסון (1930) – בראש הוועדה עמד מומחה לקרקעות ולהתיישבות. הוועדה הגישה דוח לבריטים הבודק אפשרויות באשר ליישום המלצות ומסקנות ועדת שו. הוועדה קבעה כי הערבים נושלו מנכסיהם, ולכן יש להחזיר להם את אדמותיהם ולא לתת אותן ליהודים.
 4. ועדת פיל (1936) – ועדה בראשות הלורד פיל שנשלחה לבחון את המצב בארץ ישראל והציעה תכנית לחלוקת ארץ ישראל בין שני העמים. הוועדה המליצה לוותר על המנדט הבריטי ולחלק את הארץ לשתי מדינות – מדינה יהודית בשטח מצומצם ומדינה ערבית ברוב שטח הארץ. הצעתה נדחתה על ידי שני הצדדים.
 5. ועדת וודהד (1938) – ועדה בריטית בראשות ג'והן וודהד, שמטרתה הייתה לבחון את התכנית לחלוקת הארץ. בתקופה זו של האיום הנאצי, ציפו הבריטים שהוועדה תבטל את תכנית החלוקה, כדי לא ליצור התנגדות ותסיסה בקרב ארצות ערב. הוועדה קבעה בהמלצותיה לצמצם את שטחי המדינה היהודית.

מאורעות תרפ"ט: בליל יום הכיפורים 1928, התכנסו יהודים להתפלל ברחבת הכותל, הקימו מחיצה והביאו ספסלים, בניגוד לסטאטוס קוו העות'מאני. הבריטים פירקו בכוח את המחיצות. שני הצדדים הגיבו בעוצמה: היהודים בהפגנות ובעצרות מחאה שיובטחו זכויותיהם, והמוסלמים בהפעלת לחץ על הבריטים לקבל החלטות פרו מוסלמיות. באוגוסט 1929 פקעה סבלנותם של חוגים רבים ביישוב היהודי ממעשי הערבים, שניסו להפריע לתפילות היהודים. מאות צעירים ערכו הפגנה בכותל, ולמחרת נערכה הפגנת נגד ערבית שלווה בסיסמאות לאומיות. המאורעות פרצו ב-23 באוגוסט 1929, כשתושבי כפרים מיהודה ושומרון נקראו לעלות לירושלים ולהגן על המסגדים. הפרעות פרצו בירושלים והתפזרו לאזורים אחרים בארץ. לאחר שבוע של פרעות, שבמהלכו היישוב היהודי בחברון חדל מלהתקיים, ויישובים כמו כפר אוריה, חולדה ובאר טוביה הותקפו וננטשו; הביאו הבריטים תגבורת צבאית והמהומות פסקו. 133 יהודים נהרגו ויותר מ-300 נפצעו. יישובים יהודיים רבים נפגעו ואבד רכוש רב.

6. ועדת השולחן העגול (1939) - ועידה שהתקיימה במרץ 1939 והיוותה את ניסיון הגישור האחרון של ממשלת בריטניה לבעיית הסכסוך היהודי-ערבי.
7. ועדה החקירה האנגלו-אמריקאית (1946) ו"תכנית מוריסון-גריידי" - הוועדה שהוקמה לאחר מלחמת העולם השנייה המליצה על הענקת רישיונות עלייה ליהודי אירופה, התנגדה לחלוקת הארץ והמליצה על הגשמת מדינה דו-לאומית בחסות בריטית. במבוי הסתום שנוצר ועל רקע כישלונה של לונדון לזכות בתמיכתה של ארצות הברית, החליטו הבריטים להביא את שאלת ארץ ישראל לדיון בפני האומות המאוחדות, ב-2 באפריל 1947, בתקווה לקבל את תמיכת האו"ם במדיניותם בארץ.
8. תכנית החלוקה של האו"ם (החלטה 181) - ב-29.11.1947 התכנסה מועצת האומות המאוחדות וקיבלה החלטה ברוב של 33 מדינות כנגד 13 (10 מדינות נמנעו) על סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל ועל הקמת שתי מדינות - מדינה יהודית ומדינה ערבית, על סמך תכנית החלוקה. תכנית החלוקה, הידועה כהחלטה 181 של האו"ם, נסמכת על התכנית שהציעה ועדת אונסקו"פ מטעם האו"ם. המטרה הייתה ליישם תכנית חלוקה לשתי מדינות בגבולות פלשתינה-ארץ ישראל. שם התכנית המקורית לא היה "תכנית החלוקה", אלא "התכנית לחלוקה תוך איחוד כלכלי". ועדת האו"ם (אונסקו"פ) ביקרה בארץ ישראל בקיץ 1947 ורוב חבריה המליץ על חלוקת הארץ למדינה יהודית וערבית ובינאום ירושלים (הפיכתה לבין-לאומית). עצרת האו"ם דנה בהמלצות וכאמור, בנובמבר 1947 הצביעו יותר משני השלישים הדרושים להמליץ בפני בריטניה לסיים את המנדט, לא יאוחר מ-1 באוגוסט 1948. הנהלת הסוכנות היהודית, נציגת העם היהודי והיישוב בארץ, קיבלה את התכנית למרות קריעת ירושלים מתחומי המדינה היהודית למרות השטח הקטן והמצומצם שנקבע למדינה היהודית. ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב דחו את ההחלטה על הסף והודיעו כי ימנעו את ביצועה בכוח צבאי. בריטניה הודיעה באופן נחרץ כי היא מתכוונת לפנות את ארץ ישראל אף אם הדבר ייעשה באופן חד צדדי. (תוכן החלטה 181 נמצא באתר הכנסת: <http://www.knesset.gov.il/process/docs/un181.htm>)

לפניכם מפת ארץ ישראל לפני תכנית החלוקה, ולצידה מפת מדינת ישראל לאחר תכנית החלוקה וכן מפת מדינת ישראל לאחר מלחמת העצמאות. **הציגו את ההבדלים העיקריים בין שתי המפות. ממה לדעתכם נובעים הבדלים אלו? נמקו.**

1. מפת ארץ ישראל לפני תוכנית החלוקה

3. מפת קווי הפסקת האש 1949

2. מפת תוכנית החלוקה

2

הכרזת העצמאות של מדינת ישראל

מהי הכרזת עצמאות?

לו אתם מנסחי הכרזת העצמאות של מדינת ישראל - כיצד הייתם מנסחים אותה? איילו נושאים הייתם בוחרים להזכיר ואילו לא?

ב-4 ביולי 1776 הוכרזה עצמאותה של ארצות הברית, כשנה לאחר פרוץ מלחמת העצמאות. על פי ההצהרה, 13 המושבות האמריקאיות (שבעתיד יהפכו להיות המדינות השונות) הן חלק ממדינה עצמאית וכבר לא חלק מהאימפריה הבריטית. את הכרזת העצמאות האמריקאית ניסח תומס ג'פרסון (נשיאה השלישי של ארצות הברית), אשר היטיב לנסח את דבריו בפסקה הפותחת את ההכרזה: "כאשר, במהלך הקורות את בני האדם, מתעורר אצל עם מסוים הצורך להתיר את הקשרים המדיניים שקשרוהו עם עם אחר ולתפוס בין מעצמות העולם מקום נפרד ושווה, שלו הוא זכאי מכוח חוקי הטבע ואלוהי הטבע מחייבו יחס של כבוד הולם כלפי דעותיהם של בני האדם שיצהיר מה הן הסיבות שאילצו אותו להיפרד".

הכרזת עצמאות היא אמירה חד משמעית שבה מדינה מכריזה על התנתקותה משטחה של מדינה אחרת לה הייתה כפופה (ראו בהמשך התנאים לקיומה של מדינה). מטרת ההכרזה להצהיר הן כלפי פנים (תושבי המדינה לעתיד) והן כלפי חוץ (כלפי מדינות העולם) ששטח מסוים מהמדינה המאופייין באוכלוסייה בעלת מאפיינים ייחודיים, אינו עוד חלק ממדינת האם.

דוגמאות להכרזות עצמאות שונות: בשנת 1992 הכריזה בוסניה על עצמאותה ועל היפרדותה מיוגוסלביה; בשנת 1830 הכריזה בלגיה על היפרדותה מהולנד; בשנת 1918 הכריזה ארמניה על היפרדותה מהאימפריה הרוסית וקיימות דוגמאות רבות נוספות. כלל הכרזות העצמאות כוללות על פי רוב שני נושאים מרכזיים:

- א. המאפיינים הייחודיים הקיימים לקבוצת האנשים המעוניינת בהיפרדות ממדינת האם. למעשה, אלה התנאים ההופכים אותם ללאום (ראו הרחבה בהמשך).
- ב. ה"אני מאמין" של המדינה החדשה. הצהרה על אודות התפיסות הייחודיות של אותה מדינה המצדיקות את הפיכת קבוצה זו של אנשים לבסיס של מדינה חדשה.

חשוב לציין כי לעתים הכרזת העצמאות יכולה להיות חד צדדית ולא לזכות להכרה ממדינת האם וגם לא ממדינות העולם. בשנת 1931 קטלוניה (חבל ארץ בספרד) הכריזה על היפרדותה מספרד. עצמאות זו לא זכתה להכרה עד היום, אם כי הקטלונים עדיין אינם רואים עצמם כחלק מספרד.

הכרזת העצמאות של מדינת ישראל

על סמך החלטה 181 (תכנית החלוקה) (ראו פרק קודם), הבריטים היו אמורים להתפנות משטחי ארץ ישראל (פלשתינה-ארץ ישראל) עד אוגוסט 1948. בפועל הסתיים המנדט באמצע מאי 1948, כאשר הבריטים מיהרו לפנות את נציגויותיהם ואת

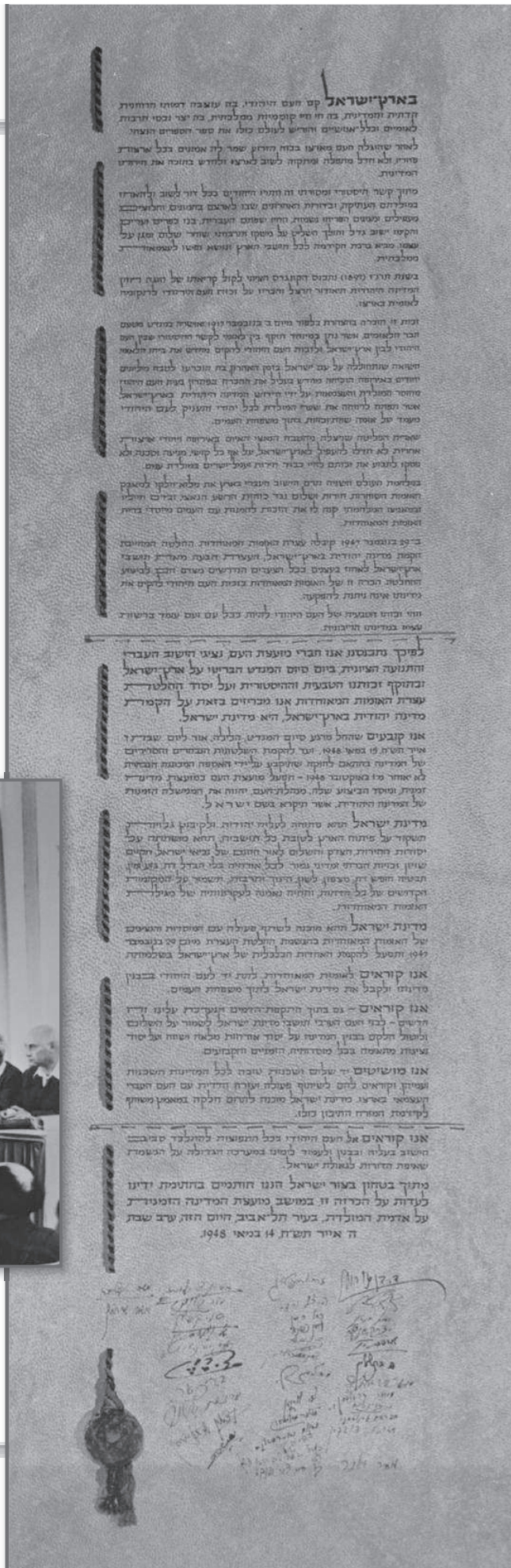

מגילת הכרזת העצמאות

כוחותיהם. למחרת הצבעת האו"ם, החלו התקפות ערביות על מטרות יהודיות, ולמעשה פרצה מלחמה, אשר לימים קיבלה בישראל את הכינוי "מלחמת השחרור" (ידועה גם כ"מלחמת העצמאות", "מלחמת הקוממיות", "מלחמת 1948"). אירועי המלחמה והקרבות הקשים הובילו בסופו של דבר למצב שבו ההכרזה על עצמאותה של ישראל הפכה להיות חד צדדית וניתנה בתאריך 14.5.1948 (ה' באייר תש"ח). תאריך זה אף נקבע כיום העצמאות של מדינת ישראל.

ראש הממשלה הראשון של ישראל, דוד בן-גוריון בעת טקס הכרזת העצמאות של מדינת ישראל. הטקס נערך ב-ה' באייר תש"ח (14.5.1948), באולם המוזיאון בתל אביב

הכרזה על הקמת מדינת ישראל

בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקוה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.

זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.

השוואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.

שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.

במלחמת העולם השנייה תרם הישוב העברי בארץ את מלוא-חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלום נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להמנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.

ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה.

זו זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.

לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל.

אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 – תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת-העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שיוון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות. מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.

אנו קוראים – גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חודשים – לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו.

אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב הישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.

מתוך בטחון בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, כמושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948.

משימה לתלמיד

קראו את תוכנה של הכרזת העצמאות של מדינת ישראל.

1. מהם שלושת החלקים המאפיינים את הכרזת העצמאות? הציגו כל חלק. הסבירו את החלוקה שביצעתם.
2. הציגו את הנימוקים להקמת מדינה יהודית בכלל ומדינה יהודית בארץ ישראל בפרט.

א. הסיבות והצידוקים להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל

קיים צורך הן כלפי העם והן כלפי גורמים חיצוניים להסביר את הלגיטימציה הקיימת להקמת מדינה יהודית ודווקא בארץ ישראל, על כן חלקה הראשון של ההכרזה פותח בנושא זה.

קיימים ארבעה סוגי טיעונים להצדקת הקמת המדינה

הצדקה היסטורית – ההכרזה יוצרת קשר היסטורי רציף בין העם היהודי שישב בארץ ישראל בעבר הרחוק לבין העם היהודי שיושב בארץ בהווה. שרשרת אירועים, שבאה לידי ביטוי במספר שלבים, מלמדת על הקשר ההדוק בין השניים ומכך על הזכות הקיימת ליהודים למדינה בארץ ישראל.

שלב ראשון: תקומתו של העם היהודי בארץ ישראל אשר יצר לעצמו את כל סממניו של עם ולאום.

שלב שני: העם היהודי הוגלה בכוח מארצו.

שלב שלישי: על אף שחי בגלות, העם היהודי שמר אמונים לארץ ישראל וקיווה לשוב אליה מכל ארצות הפזורה.

שלב רביעי: עליית היהודים לארצם וחידוש חיי הרוח, התרבות, כמו גם ההתיישבות.

הצדקה בינלאומית – ההכרזה מציינת כמה הסכמות פנימיות וחיצוניות המדגישות את ההכרה בדבר זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית בארץ ישראל:

1. הקונגרס הציוני הראשון בבאזל (1897) – הצהרתו של העם היהודי על היותו לאום.
2. הכרזת בלפור (נובמבר 1917) – שר החוץ הבריטי הצהיר על הכרת בריטניה בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית בארץ ישראל. חבר הלאומים (האו"ם לשעבר) אשר החלטה זו בשנת 1922.
3. הכרזת האו"ם (29 בנובמבר 1947) – עצרת האומות המאוחדות מקבלת ברוב קולות את רעיון הקמת המדינה היהודית.

הצדקה מוסרית – שואת יהודי אירופה מחייבת את העולם להבין שכדי למנוע שואה נוספת הפתרון היחיד הוא בדמות מדינה לעם היהודי, שתהווה מקלט בפני אירועים מסוג זה.

הצדקה טבעית-אוניברסאלית (הזכות להגדרה עצמית) – "זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית". לכל עם קיימת הזכות להגדרה עצמית על בסיס יסודות משותפים, וכפי שזכות זו ניתנה לעמים שונים, זו גם זכותו הטבעית של העם היהודי.

משימות לתלמיד

1. להכרזת העצמאות שלושה חלקים. הציגו את חלקה השני של ההכרזה.
2. הציגו את אופייה של מדינת ישראל על פי הכתוב בהכרזת העצמאות.
3. מה היתה לדעתכם הכוונה של כותבי ההכרזה ברעיון "המדינה היהודית"?

